

Владарски споменици у Љубљани 1908–1940. године

Апстракт: Тексти праће рад Одбора за постављање споменика Фрањи Јосифу, краљу Петру I Карађорђевићу и краљу Александру I Карађорђевићу у Љубљани, као и реакције словеначког јавног мњења приликом откривања ових споменика.

Осим споменика Борису Кидричу, у Љубљани је данас немогуће пронаћи нити један споменик значајнијем политичару, или владару, иако је у току прве половине двадесетог века овај град видео чак три свечана откривања споменика владарским главама на централним градским трговима: цару Фрањи Јосифу 1908. године, краљу Петру Карађорђевићу 1931. и најзад краљу Александру I 1940. године.¹ Вишегодишње припреме око подизања сваког од њих, помпезне свечаности приликом откривања, и најзад њихова тиха уклањања преко ноћи, далеко од очију јавности, везали су ова три споменика у јединствену структуру, остављајући на тај начин простор аналитичарима са краја двадесетог века да у њиховим сличним судбинама, њиховој фактографији, па чак и симболици разазнају неке аспекте словеначке друштвене историје прве половине двадесетог века.

О постојању ова три споменика минималне трагове данас је могуће пронаћи у два љубљанска архива: Zgodovinskom arhivu Ljubljane, где су сачувани документи везани за подизање споменика Фрањи Јосифу и кратке белешке о активностима Одбора за постављање споменика краљу Петру I (у „Mestnom registru sporočila” и у оквиру „Gradbene registrature mesta Ljubljana”). У Deželnom arhivu Slovenije, сачувани су записници Ужег одбора за постављање споменика витешком краљу Александру I и документи везани за свечаности приликом његовог откривања. Са неколико реченица сви су поменути у „Краљевском лек-

¹ У складу са тим, интересантно је да чак ни главна љубљанска улица не носи назив по неком политичком лидеру, визионару, или пак историјском догађању. Она се зове једноставно „Словеначка”.

сикону Дравске бановине” из 1937. године и у два броја часописа „Кроника словенских мест” из 1934. и 1940. године. Са друге стране обиље информација о њима могуће је наћи у дневној штампи и часописима, који су прецизно бележили јавне манифестације везане за њихово откривања, као и реакције јавног мњења на рад одбора за њихово постављање.

И поред релативно мало извора, стиче се сасвим јасна слика да су у Љубљани откривања споменика владарима представљала прворазредан културни, па чак и друштвени догађај, готово потпуно лишен политичке емоције. Она су представљала израз лојалности држави и доказ поштовања њених институција. За истраживаче кретања друштвене свести, ови споменици представљају посебно интересантну тему, јер управо њихова анализа отвара простор за праћење и разумевање развоја јавног мњења у Словенији у немирној првој половини двадесетог века.

*****

Идеја љубљанског поджупана др Јанеза Блајвајза за подизање споменика цесару Фрању Јосифу усвојена је на ванредној седници општинског савета Љубљане 5. новембра 1895. године.² Споменик је требало да представља захвалност грађана Љубљане великоме владару на наклоности коју јој је указао посетом маја исте године, непосредно по разорном земљотресу.³ Стога је и у нови урбанистички план града, који је усвојен непосредно по земљотресу и који је предвиђао модернизацију и улепшавање до тада периферног градића хабсбуршке монархије по узору на „царсвујшчи” Беч, уклопљена и одлука о подизању за то време импозантног споменика владару. И заиста, идејни пројект новог изгледа града, који је урадио архитекта Макс Фабиани и по коме је извршено преуређење, снажно је удахнуо дух сецесије Љубљани, али је, међутим, истовремено отворио и простор за дискретно истицање њеног све јаче израженог словеначког духа.

Упоредо са модернизацијом Љубљане, која је обележена електрификацијом града и увођењем трамвајског јавног градског превоза, у време четрнаестогодишњег градоначелниковања др Ивана Хрибара (1896–1910) град је, наиме, по први пут систематски улепшаван.⁴ Физичке промене нису,

2 Јанез Блајвајз, (1808–1881) ветеринар и професор ветеринарство по професији, али уредник „Практике” и „Новица” и активни културни и јавни радник у току читаваог живота, личност је која је средином деветнаестог века дала најснажнији печат словеначкој политичкој сцени. После смрти Блајвајз слављен чак и као „отац словенског народа”.

3 Zgodovinski arhiv Ljubljane, (у даљем тексту ЗАЈ) ЉУ Рег. I, 2021/2164 Споменик Франца Јозефа, фасцикла 7, документ 1.

4 Др Иван Хрибар (1851–1941) издавач политичко књижевног часописа „Слован”, градоначелник Љубљане, затворен и конфиниран за време Првог светског рата, амбасадор Краљевине СХС у Прагу, краљевски намесник за Словенију, сенатор, човек снажно уверен у јачину свесловенске узајамности. По капитулацији Краљевине Југославије извршио је самоубиство 18. априла 1941. у својој деведесетој години. Види: И. Хрибар, *Моји спомици*, Љубљана 1928. Целокупан његов живот и рад огледа се у опроштајном писму које је оставио жени и ћерки „... Драга жена и Ти, изнад свега драга ми Златице. Опростите ми. Ударац је прејак, поклекнуо сам под њим. Црно издајство Хрвата ме је растужило и сломило. Како смо лепо и срећно живели у Југославији заједно! Расла је наша снага и значај, растао наш политички углед и наша култура. И привредно смо полагамо, али сигурно напредовали. Сада одједном такав неописив слом! И то због издаје! Гениј Словенства још увек живи и чврсто верујем да неће оставити то издајство некажњено. Моја висока старост ми не даје наду да ћу то дочекати.

међутим, означавале само лагани економски и привредни успон, већ су сведочиле и о постепеној промени његовог, дуго времена искључиво немачког, идентитета и дискретној словенизацији.⁵ У Љубљани су се, наиме, почетком двадесетог века нашли споменик цару Фрањи Јосифу и биста маршала Радецког, али су градске тргове украсили и споменици словеначким хуманистима и песницима Јанезу Вајкарду Валвасору, Приможу Трубару и Францу Прешерну.

Када је 1895. витез Блајвајз предложио изградњу споменика Фрањи Јосифу, за његово подизање предвиђено је 10 000 круна из општинског дохода и истовремено су по питању идејног дела целог пројекта успостављени контакти са вајаром Гангелом и архитектом Дуфејом.⁶ Ова брза акција љубљанских општинских власти ускоро је, међутим, показала своје лоше стране. Почетну препреку, као и обично, и у овом случају је представљала мала сума новца предвиђена за израду споменика. По речима Аб. Гангла, првобитно предвиђена свота била је довољна само за израду скромне камене пирамиде са цесаревим медаљоном, споменик по изгледу и величини недостојан моћног аустро-угарског цара и далеко од оригиналне намере предлагача.⁷ Стога је одлучено да се целокупна акција успори и да се најпре организује прикупљање донација по словеначким жупанствима, чиме је започела дугогодишња реализација идеје кроз систем моћне хабсбуршке бирократије.

После три године више-мање успешних самоиницијативних прилога, при чему су нека жупанства успевала да учтиво одбију учешће у акцији, позивајући се на велике локалне издатке (изградњу школа и сл.), 27. септембра 1898. др Иван Хрибар упутио је званичан позив свим општинама да се прикључе акцији.⁸ Само четири месеца касније, луцидно промишљајући могућу реакцију рецепијената писма, љубљански градоначелник се поново обратио жупанима уз љубазно захваљивање свима који су послали своје прилоге и уредни списак свих који су се прикључили акцији.⁹ Врло брзо након тога, у Љубљану су почели да пристижу нови прилози, тако да је још један допис са допуњеним списком упућен из градског магистрата на исте адресе 17. августа 1899. године. Ни овога пута, он није представљао завршетак прикупљања средстава за подизање споменика. Свима који то још увек нису да ураде, готово неприметно је

Зато се спајам са Свемиром, кога сам неизрециво мали део.

Драга моја Мицика, хвала ти за твоју љубав и бригу, коју си имала према мени и за стрпљиво подношење мојих слабости!

Ти, изнад свега драга ми Златице, сећај ме се у свом младом животу као бића за кога није било веће љубави и заноса, него што је таква – љубави вредна ћерка. Ако те икада у врућим летњим данима лагани ветрић расхлади и помилује по меком недужном лицу, помисли да је можда у том дашку лагано миловање моје у космосу расплинуте душе.

Сва срећа и сав мој благослов нека су увек са вама и са свим мојим љубљеним народом! Живело Словенство! Види факсимил писма у: „Номо сум... i Ivan Hribar in njegova Ljubljana”, *Katalog ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana*, Ljubljana 1997, str. 23–24.

5 Види: Драган Матић, *Kulturni utrip Ljubljane med Prvo svetovno vojno*, Kulturne in družabne prireditve v sezonah 1913/14–1917/18, Ljubljana 1995.

6 Исто, документ 3. Усвојено на јавној седници општинског савета 19. Августа 1896.

7 Исто, документ 3.

8 Исто, документ 19.

9 Исто, документ 141/142.

скренута пажња да имају прилике да испуне своје „право“ до цесаревог рођендана – 18. августа.¹⁰

Пошто је новац прикупљен, априла 1903. је расписан конкурс за идејно решење споменика, а истовремено се пред градским властима појавило и питање места његовог подизања. По неким мишљењима Љубљана је у то време била изузетно мали град, без прикладних тргова за излагање споменика великом владару.¹¹ најзад се комисија одлучила за простор испред Палате правде са новоуређеном градском тргу. Пред градским магистратом сада се поставило питање одабира идејног решења споменика. Међу радовима који су пристигли на конкурс издвојила су се четири остварења вајара Иваја Зајеца, Ивана Мештровића, Франа Бернека и Светослава М. Перузија, од којих је рад Перузија коначно прихваћен.¹² Тако је 2. децембра 1908. после читавих тринаест година у Љубљани откривен споменик Фрање Јосифа.¹³

Откривањем споменика Љубљана се придружила прослави шездесетогодишњице владавине Фрање Јосифа. Словеначки жупани који нису били спречени прославама у својим жупанијама окупиле су се на банкету у Љубљани, који је тим поводом организовао др Иван Хрибар. Све је требало да сведочи о вери у вековну царевину и њеног реформаторског владара. Просавлу поводом откривања споменика нису, међутим, сви доживели на исти начин. Јавно мњење је још увек памтило немирне догађаје из септембра месеца, кад су у сукобима са полицијом у Љубљани погинула два младића и неколико људи рањено. Немири који су започели у Птују и кулминирали у Љубљани 20. септембра, јасно израженог антинемачког карактера и снажне свесловенске ноте у години анексије Босне и Херцеговине, све јасније су сведочили о реформским визијама бројног словенског становништва монархије.¹⁴ Тако су се и по питању љубљанске прославе појавиле радикалне идеје о давању другачије конотације читавој свечаности откривања споменика. Најкарактеристичнији пример представљала је идеја жупана Кокарја из Штајерске Јосипа Фразмира. Недељу дана пред откривање споменика он је послао др Хрибару писмо у коме је предлагао да се оваква прилика искористи за промоцију једне свесловенске резолуције.

„Држава занемарује наш народ у свим његовим правима тако снажно, да нас Немци сматрају за народ другог реда“. У том смислу, он је предлагао да окупљени жупани протестују против сталног запостављања, па чак и презирања словеначких културних потреба и права од страна аустријске владе. Да захтевају од цара хитну интервенцију код владе и парламента у циљу отварања словеначких школа свугде где се говори словеначки језик и ради отварања универзитета на словеначком језику у Љубљани. Инсистирао је да се

10 Исто, документ 205.

11 Исто, документ 219. Професор Фран Павлин је упутио писмо љубљанском магистрату у коме је наглашавао да у Љубљани не постоји место достојно царевог споменика.

12 Исто, документи 229, 249, 397, 433, 434, 455.

13 Исто, документ 285, Позивница на банкет словеначких жупана поводом откривања споменика цару Фрањи Јосифу у хотелу „Унион“ у 13.30 часова.

14 Божо Борштник, „Ob 25 letnici septembarskih dogodkov“, у: *Kornika slovenskih mest*, година 1, број 1, јануар 1934. Стр. 52–57.

омогући рад државних органа на словеначком језику и да се упути оштра протестна нота поводом немачких напада на Словенце у Птују, Марибору, Цељу, Кочевју и Љубљани. У супротном, по идеји жупана Фразмира, требало је захтевати да оба клуба словеначких посланика у парламенту ступе у оштру опозицију влади. Последња тачка његове резолуције је захтевала уједињење новоактиране Босне и Херцеговине са Хрватском, Славонијом, Далмацијом, Истром, Трстом, Горицом, Крањском, Доњом Штајерском, Корошком, Међимурјем у југословенску краљевину која би представљала јединствени део Аустрије.¹⁵ Банкет је, наравно, прошао без усвајања резолуције, само уз пригодне говоре и честитке цару на владавини дугој шест деценија.

Бронзани споменик Фрање Јосифа стајао у Љубљани, међутим, само једанаест година и уклоњен са јавног места 1. јануара 1919. године. Тога дана у хотелу „Унион“, на истом месту где је организован и свечани банкет поводом откривања споменика 1908, одржано је велико протестно окупљање Словенаца против насиља које Немци врше над Словенцима у Коружкој.¹⁶ Увече су у центру града испред немачког позоришта одржане велике демонстрације којима је захтевано затварање ове институције, а исте ноћи са градских тргова су уклоњени споменици маршала Радецког и Фрање Јосифа I, као последњи симболи Хабсбуршке монархије у Љубљани.¹⁷

*****

Одбор за постављање споменика краљу Петру I Карађорђевићу Ослободитељу, започео је свој рад прогласом од 1. децембра 1926. године, којим је позивао грађанство на давање добровољних прилога за изградњу споменика првом владару Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. На његовом челу налазио се инжињер Ладислав Бевц, једна од најистакнутијих јавних личности словеначког политичког живота у периоду између два рата. Ускоро по настајању, Одбор је чак и на формалном нивоу организован као изузетно озбиљна и за читаву Словенију важна институција. Био је смештен у посебне просторије на Конгресном тргу у самом центру града, док су сви његови чланови добили посебне сребрне беџеве са ликом краља Петра, јасно пропагирајући у сваком тренутку своју акцију. Првобитна идеја Одбора била је да прикупи милион и по динара, којима би се подигао монументални споменик првом словенском владару, на за то посебно одређеном и уређеном месту. За нешто више од пет година свога постојања Одбор је, међутим, успео да прикупи свега 482 000 динара, од чега је по речима његовог председника већина стигла управо од „малих, обичних људи, док су богатши и богате институције даровали јако

15 Исто, документ 335.

16 *Slovenec*, четвртак 2. Јануара 1919. стр. 1. Цео број препун је извештаја о немачким нападима на Словенце у Коружкој и позива на њихово окончање. Коружка је проглашена за „словеначко Косово поље“ и формирана Легија добровољаца. У тексту „Соча“, истакнуто је да граница нове државе мора бити померана 30 км на запад. Национално загрејана, чак еуфорична атмосфера наставила се наредних неколико дана са позивима на ослобађање Трста и Фуланије. У среду 8. Јануара у тексту „Од Соче до Вардара“, аутор је инсистирао на неодрживости такве пароле, јер иза Соче живи још 32000 Словенаца, који морају бити сједињени са матицом *Slovenec*, среда 8. Јан. 1919, стр. 1.

17 „Љубљанска кроника“, у: *Kronika slovenskih mest*, књига I, број 1, март 1934, стр. 61–76. Оба споменика данас се налазе у Местном музеју Љубљане.

Откривање споменика краљу Петру

мало¹⁸. И поред тога рад академског вајара Лојзе Долинара „Наш ослободитељ”, представљао је импозантну бронзану у Љубљани. Истовремено, Одбор је успео да готово половину прикупљеног новца, на крају свога рада приложи чак и у добротворне сврхе.¹⁹

Љубљана која је подизала споменик краљу Петру I Карађорђевићу, знатно се разликовала од града који је подигао споменик Фрањи Јосифу 1910. године. Године 1931. број њеног становништва повећан је готово два пута у односу на број становника из 1910. Од провидијалног градића Хабсбуршке монарије она је постала један од водећих градова новостворене југословенске државе у културном, политичком и економском смислу. По први пут у својој историји Љубљана је постала готово 99% словеначки град, центар свих словеначких земаља, град у коме су последње јавно испољене међунационалне нетрпељивости биле оне између Словенаца и Немаца већ поменутог 1. јануара 1919. године.²⁰

У таквој атмосфери општег напретка, локалне власти су започеле са улепшавањем места, усвајањем нових пројеката за преуређење центра града и подизањем споменика Наполеоновој Илирији. Оно што, међутим, посебно привлачи пажњу у случају откривања споменика краљу Петру I, је чињеница да су

18 „Кака је Љубљана пришла со споменика краљу Петру”, у: *Slovenec*, 6. септембар 1931, стр. 2.

19 Boris Wider, „Kronika mesta Quqane za leta 1931”, у: *Kronika slovenskih mest*, књига 7, 1940, стр. 124.

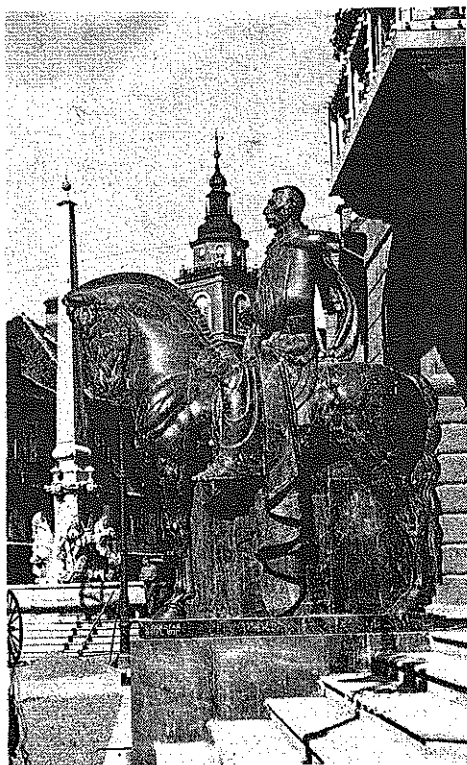
20 Јуна месеца 1913. Бановински пописни одбор, коме је председавао бан др Марушић, завршио је свој рад на попису становништва Дравске бановине, по коме је Љубљана имала 7.485 становника, од чега је 79080 било римо-католика и 257 православних, 81 евангелиста, 2 Јеврејина и 65 становника других религија. По народности осим 79131 Југословена, било је 171 Немаца, 12 Мађара и 171 разних. По матерњем језику у попису се 78454 изјаснило за словеначки, 504 са српскохрватски језик, 290 немачки, 9 мађарски и 228 за друге језике. У односу на 1910, кад је град имао 40564 становника, Љубљана је повећана скоро два пута.

Споменик краљу Петру

његово откривање и свечаности које су га пратиле представљале прве значајније јавне манифестације у Дравској бановини од увођења шестојануарске диктатуре 1929. године, а такође и од спајања љубљанске и мариборске области у јединствену управну јединицу, одн. Бановину, чији је Љубљана постала центар. Управо стога, ове свечаности су представљале специфичан лакмус за мерење словеначког јавног мњења. Како се постављање споменика краљу Петру поклопило са десетогодишњицом владања краља Александра I и симболично његово откривање одређено на рођендан младог престолонаследника Петра – 6. септембар, оно је требало да вишезначно утиче на словеначку јавност. Управо тога је и одређено као централни догађај око које је организована тзв. „Краљева недеља”, која је обухватила читав низ културних приредби и јавних манифестација, као показатеља привржености народа династији Карађорђевића и јединственој централизованог држави јужних Словена.

Постављен испред градског магистрата, тачније речено уграђен у његово степениште, по идејној основи архитекте Јоже Плечника, овај споменик је и местом на коме је подигнут требало да сведочи о органској повезаности институција нове државе са традиционалним политичким и управним институцијама словеначког народа. Приликом подизања споменика у његово постолје је уграђена свечана повеља која је сведочила о историјском сједињавању

Споменик краљу Петру

Словенаца у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца под вођством Петра I Карађорђевића. Као и њен садржај, тако су и манифестације које су уследиле после откривања споменика, имале за циљ да истакну ту нераскидиву везу народа Краљевине Југославије.

У присутности краљевог изасланика дивизијског генерала Илића, заступника краљевске владе министра грађевина др Алберта Крамера и представника локалних власти и бројних удружења и друштава, у присуству преко 40 000 људи из целе Словеније споменик је свечано откривен 6. септембра 1931. Дефиле војске, сокола, ватрогасаца, означио је прву у низу манифестација које су уследиле у наредних неколико дана. Следила је свечана предаја обновљене зграде магистрата на употребу граду, свечани црквени концерт који је одржан у катедрали, у извођењу Странка Премрла и Карла Рупела, док је пред Уршулинском црквом ансамбл Дrame извео Hoffmannsthalovог „Slehnika”. Љубљану је 8. септембра посетила и краљица Марија, која је после разгледања споменика краљу Петру I, примила све чланове Одбора за његово постављање и за узврат од њих добила почасну плакету, као и копију плакете уграђене у постоље споменика. Истог дана, она је присуствовала и свечаном грандиозном концерту, који је у самом центру града, испред Уршулинске цркве одржао Певачки савез и у коме је учествовало преко 2500 певача из целе Словеније.

Краљица је посетила и изложбу словеначких сликарки у Јакопичевом павиљону и присуствовала представи „Горењски славуј” у летњем позоришту у парку Тиволи. Тих недељу дана Љубљана је живела другачијим ритмом.

*****

Истог дана, девет година после подизања споменика краљу Петру – 6. септембра, али 1940. у Љубљани је свечано откривен споменик другом владару из династије Карађорђевића – Витешком краљу Александру I Ујединитељу. У то време, већ су се на спољашњем изгледу града читавале две деценије живота у новој држави и Љубљана је полагаано почела да поприма југословенски печат.²¹ После споменика краљу Петру I у њој су завршене српска православна црква Ђирила и Методија, и костурница војницима палим у Великом рату на централном градском гробљу, а њени становници су добро познавали краља Александра, чија су се попрсја налазила испред, или у свим значајнијим државним установама, а пре свега школама.²²

Од октобра 1934. култ краља је, наиме, систематски грађен и у Дравској бановини, као и у осталим деловима земље, те је и идеја о потреби постављања његовог импозантног споменика у самом центру бановине постала *conditio sine qua* поп словеначког политичког и друштвеног живота. Тако је већ 27. новембра 1934. у Љубљани одржана прва седница Ужег одбора за изградњу његовог споменика у Љубљани и Марибору и већ 1. децембра 1934. објављен Проглас „Рођацима”, којим су се грађани позивали да добровољним прилозима помогну успех акције.²³ Поред овог Ужег, паралелно су формиран и Шири одбор, као надзорно тело, Почасни одбор и Порота, тачније речено Уметничка комисија, а за његовог председника постављен је др Иван Рибар. Већ на првој седници одборници су изашли са различитим идејама које су се тицале начина обележавања и памћења покојног краља. Бан др Драго Марушић је предложио изградњу болнице са именом краља Александра (института за истраживање рака, дечије болнице, или туберкулозног диспанзера). Помоћник бана Ото Пиркмајер је образложио ту идеју чињеницом да су сељаци реални и практични и да ће пре да дају новац за болницу него за мермерни споменик, те да је њена изградња ближа менталитету словеначког народа.²⁴ Све време рада Одбора стизале су најразличитије иницијативе, па му се тако, септембра 1935, железничари обратили са идејом да је најпаметније прикупљени новац уложити у изградњу њихових станова, а јануара 1936. Директор државне железнице предложио је да се 300 000 динара које су сакупили железничари уложи у изградњу омладинског дома у Мартуљку.

21 Види: Janez Cvim, Vasilij Melik, Dušan Nećak, „Mojeга živqenja pot”, *Spomeni dr. Vladimirja Ravniharja*, Ljubljana 1997.

22 ZALJ, LjU Reg. I, 2318/2483, 1940, док. 12. и 68.

23 Већ током прве половине 1935. године дошло је до разлаза љубљанског и мариборског одбора, управо због не слагања око расподеле прикупљених средстава. Види: DAS, Banovina V tehnični oddelek VI/4 Qubqana – Споменик краља Александра I, фасцикла: Zapisniki sej ožjega odbora Viteškemu kralju Aleksandru I Ujedinitelju.

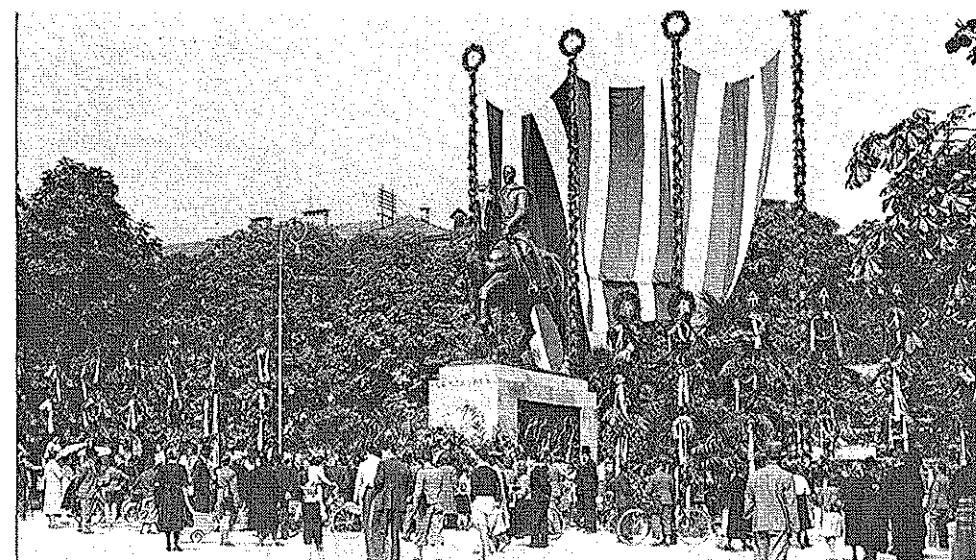
24 Од ове идеје дефинитивно се одустало на седници Ужег одбора 8. маја 1936, када је одлучено да ће се изградњи болнице приступити пошто се заврши рад на постављању споменика.

Бистра краља Александра

Током 1935. године почињу јавне дискусије о месту постављања споменика, које су трајале готово до самог откривања. Неколико идеја, од којих су две постале главни камен спотицања, па чак и разлог персоналних промена у Ужем одбору (када су децембра 1937. из њега иступио председник др Иван Хрибар, и потпредседници Алфонз Лоргер и др Владимир Равнихар, на место којих су дошли др Јосип Пипенбахер, др Јанко Жировник и др Јоже Хебеин). Питање је било да ли споменик поставити испред Православне цркве на улазу у парк Тиволи, или на централном градском Конгресном тргу, на коме је у време Хабсбуршке монархије стајала биста маршала Радецког, Ове расправе су узбуркале јавно мњење и довеле до низа различитих реакција, које међутим, нису имале политичку позадину. Чак и када је на крају одлучено да се споменик постави на Конгресном тргу, проблеми су настављени, око избора одговарајућег дрвећа којим би парк требало украсити, при чему су дебате произилазиле из искључиво професионалних неслагања око штетности платана за дисајне органе и укључивале директора Ботаничког института, градског лекара, немачке ботаничаре из Берлина, архитекту Плечника.²⁵

²⁵ ZALJ LJU, Reg. 12318/2483, 1940. dok. 334-340.

Сјоменик краљу Александру

Ако би се и појавиле одређене политичке конотације, Одбор их је стављао *ad acta*, као на пример у случају анонимног писма присталог на адресу Одбора из Прага, под шифром „Патриот” чији је аутор протествовао против предложеног споменика са следећом аргументацијом: „не покажимо Београду, који нас на све стране изабљује колико још имамо нова, већ подигнимо себи са тим истим новцем болницу и докажимо на тај начин да можемо да бринемо сами за себе”.

Када се приступило избору једног од идејних решења која су пристигла на конкурс за избор споменика, требало је наћи равнотежу између захтева да споменик не прикаже идеализован, већ реалан лик Александра I и бојазни да „народни краљ” не добије изглед завојечава, императора. После дуже расправе, 25. јануара 1939. коначно је прихваћен рад вајара Лојзе Долинара „Наш краљ”. Иако је првобитна замисао чланова Одбора била да споменик свечано открију 9. октобра 1939. године на петогодишњицу агентата, па касније на Видовдан 1940, због читавог низа неслагања око места, свечани догађај је стално одлаган. У једном тренутку, чак је постављена макета споменика на плато испред Православне цркве како би се и практично отклониле све сумње и пронашло идеално решење. Најзад је у сагласности са градским властима 6. септембар 1940. одређен као дан за свечано откривање споменика.

Тога дана у Љубљану су допугавали млади краљ Петар II, кнез-намесник Павле и представници владе да својим присуством увеличају цео догађај. Свечаности које су започеле мисом у љубљанској катедрали и богослужењем у православној цркви настављене су откривањем споменика, а затим и велелеп-

Споменик краљу Александру

ним слетом, којим су ђачке и физкултурне организације Словеније честитале рођендан младом владару. Као и свечаности приликом откривања споменика краљу Петру, и ови догађаји директно су били преношени на таласима Радио станице Љубљана. По неким проценама откривању је присуствовало више од 50000 грађана.²⁶ Била је то демонстрација јачине младе краљевине у тренуцима када се на њеним западним границама појавио нови сусед – Трећи рајх и када је било нужно показати народно јединство, али и саме грађане у то уверити. Само седам месеци касније споменик и држава која га је подигла нестали су у турбулентним годинама II светског рата.

ЗАКЉУЧАК

Од три споменика владарима двају држава у чији састав су улазиле словеначке земље, данас се у просторијама Градског музеја Љубљане налази још само споменик Фрањи Јосифу. Са друге стране, коњаничке фигуре двојице

²⁶ *Slovenec*, субота 7. септембар 1940, стр. 1.

Карађорђевића уклоњени су по италијанској окупацији града и никада касније нису пронађене. Једино што је још увек остало да сведочи о њиховом постојању, поред текстова у новинским издањима је неколико избледелих фотографија и разгледница из тих времена, као и два филма о њиховом постављању, која се налазе у већ поменутом два љубљанска архива. Један је снимео 1931. филмски оператор Метод Бађура,²⁷ Јасно, што је више информација и резолуција слика је боља, међутим, она никада није савршена. На крају је она увек зависна од личног става самог историчара.

После свега што се у Словенији дешавало последњих педесет година, данас су споменици Фрањи Јосифу, Петру I Александру I, као и владари које су величали, потпуно нестали из сећања становника Љубљане. Све оно што је везано за дугогодишње акције око њихових подизања, као и грандиозне манифестације приликом откривања, сведочи о њиховом изузетном друштвеном значењу за средину у којој су постављени. Без обзира на политичке несугласице и борбе, друштвене манифестације везане за откривање споменика владарима у Љубљани, биле су лишене политичких конотација и идеолошких оријентисаних јавних дебата.

Olga Manojlović

King's Monuments in Ljubljana

In the first decades of the twentieth century three monuments were erected in Ljubljana, each one representing a sovereign of the state that incorporated Slovene territories. None of them is in its original place today. The monument to Franz Jozef was removed to the Ljubljana City Museum in 1919 where it is kept today, while monuments to Peter and Alexander Karadorđević were demolished after the Italian occupation of the city. The erection of the three monuments represented first class social events in Ljubljana of the time. They were deprived of political discussions that would include broad Slovene public.

²⁷ ZALj LjU, Reg. I 2248/2411, 1937, 30001–63000, док. 307 и 311.